

УДК 061.22 (477.72) “18”] (091)

Гузенко Ю.І., Миколаївський навчально-науковий інститут Одеського національного університету ім. І.І.Мечникова

Гузенко Юрій Іванович (1969 р. н.). У 1993 р. закінчив історичний факультет Миколаївського державного педагогічного інституту. Кандидат історичних наук, декан історико-правового факультету Миколаївського навчально-наукового інституту Одеського національного університету ім. І.І.Мечникова. Коло наукових інтересів: Україна в другій половині XIX – на початку XX ст., громадські товариства різного напрямку роботи.

Миколаївське відділення Імператорського Руського технічного товариства у 90-х рр. XIX ст.

Автор досліджує створення й форми роботи Імператорського Руського технічного товариства у 90-х рр. XIX ст. Використані нові архівні документи, які вперше вводяться до наукового обігу.

The author researches the creation, structure and forms of work of the Imperial Russian Technical Society in the 90-s years of the XIX th century. The new archival documents were used and they were firstly introduced into scientific circulation.

Друга половина XIX ст. позначилася стрімким розвитком усіх галузей науки у Російській імперії. Значну роль у цьому процесі зіграли різноманітні наукові товариства. Їх внесок в історію культури, зокрема останнім часом, привертає особливу увагу. До праць, які висвітлюють діяльність громадських наукових об'єднань зазначеного періоду, слід віднести дослідження таких радянських науковців, як О.Д.Степанського [1], М.Г.Філіпова [2], Є.Ж.Єсенгараєва [3]. Роботі громадських наукових об'єднань були присвячені і матеріали в журналі “Український історик” [4]. Серед сучасних українських дослідників, які працюють над цією проблемою, можна виділити роботи М.П.Колесника [5]. Що ж стосується досліджень наукових об'єднань міста Миколаєва, то варто відзначити дисертацію Н.Д.Колосовської [6]. Деякі аспекти діяльності Миколаївського відділення Імператорського Руського технічного товариства висвітлюють у III розділі своєї праці О.Ф.Ковальова та В.П.Чистов [7]. Автор статті, запроваджуючи до наукового обігу нові матеріали, намагається більш детально показати діяльність вищезгаданого об'єднання.

Науково-технічні товариства у Росії

виникли у другій половині XIX ст. за ініціативою провідних вчених та інженерів, які об'єдналися для сприяння розвитку вітчизняної науки, техніки, промисловості.

22 квітня 1866 р. було затверджено статут Російського технічного товариства, 24 травня того ж року воно розпочало свою діяльність, а 22 квітня 1874 р. дістало назву Імператорського [8]. Товариство могло відкривати свої відділення в інших містах при умові, якщо набиралося не менше 20 осіб, які постійно мешкали у цьому місці [9]. Одним із перших було відкрито Миколаївське відділення.

У 1864 р., коли ще не існувало Імператорського Російського технічного товариства, серед інженерів-механіків флоту, що перебували у Миколаєві, виникла ідея створення об'єднання, в якому вони мали б можливість завдяки обміну думками поповнювати свої знання. Ініціаторами створення такого об'єднання були А.І.Леонтєв, І.Л.Федосєєв, І.В.Нузінов, М.Н.Попов та К.П.Селезньов [10].

Після виникнення Російського технічного товариства у Петербурзі за ініціативою К.П.Селезньова і при сприянні директора гідрографічної частини в Миколаєві В.І.Зарудного та його помічника М.І.Льїна у

1869 р. було отримано дозвіл на відкриття у місті відділення цього товариства. Його головою було обрано генерал-лейтенанта К.І.Константинова, секретарем – К.П.Селезньова.

19 липня 1869 р. Миколаївський військовий губернатор Б.О.Глазенап отримав листа від відділення, у якому повідомлялося, що воно має три відділи: механічний, хімічний і морський. До першого, головного, входили офіцери корпусу інженерів-механіків, які служили у Чорноморській флотилії та Російському товаристві пароплавання і торгівлі. До складу другого увійшло багато офіцерів Миколаївської фортечної артилерії, вчителі Миколаївської гімназії та провізори. І, нарешті, до третього відділу входили офіцери флоту та інженери-суднобудівники [11]. Головними напрямками діяльності об'єднання визнавалися прикладна механіка, сільське господарство, геологія Новоросійського краю, мореплавання. Крім того, Миколаївське відділення планувало влаштувати у місті технічну бібліотеку, хімічну лабораторію, музей з різними колекціями, моделями та ін. [12]. Відділення складалося з 60 членів, які сплачували внески по 10 руб. Оскільки власних коштів не вистачало, тому на прохання ради товариства миколаївський військовий губернатор Б.О.Глазенап виділив деяку субсидію. Однак через матеріальні та організаційні труднощі 3 квітня 1872 р. об'єднання припинило своє існування.

Через деякий час за клопотанням К.К.Ратника, Г.Н.Теодоровича, Л.К.Юстуса, В.В.Рюміна, С.А.Штукенберга та ін. 12 травня 1893 р. постановою Російського імператорського технічного товариства було дозволено знову відкрити у Миколаєві відділення. 20 липня відбулися перші організаційні збори членів-засновників, де головою об'єднання було обрано К.К.Ратника, заступником – В.А.Даценка, секретарем-скарбником – Л.П.Белявіна.

На 1 січня 1894 р. Миколаївське відділення складалося з 45 дійсних членів та 2 членів-змагальників. Члени товариства вирішили не ділитися на самостійні відділи, а утворити за напрямками роботи такі групи: хімічного виробництва та металургії, механіки, машинобудування і механічної технології, будівельного мистецтва і архітектури, суднобудування і морської техніки, електротехніки [13].

Серед різних заходів, які влаштовували члени відділення, були технічні доповіді та екскурсії. Так, 26 вересня 1893 р. члени відділення оглядали елеватор та комерційний порт, у жовтні – мандрували Харківсько-Миколаївською залізницею та відвідували Миколаївське адміралтейство. 27 листопада відбулося об'єднане засідання Миколаївського відділення

Імператорського Російського технічного товариства та Миколаївського окружного правління товариства рятування на водах для обговорення нової системи розпізнавальних вогнів на судах, яку запропонував М.А.Суслов [14].

Поступово товариство закуповувало різне обладнання. Так, 11 листопада 1893 р. голова відділення В.А.Даценко звернувся до Миколаївського військового губернатора з проханням дати дозвіл на придбання у Петербурзі для потреб відділення апарат для копіювання “Тахограф”. Дозвіл було отримано [15].

Товариство не мало власного приміщення, а тому для загальних зборів та технічних бесід іноді використовували зал морського зібрання і (частіше) зал реального училища. У грудні 1893 р. міська Дума дозволила зайняти дві кімнати колишнього приміщення Маріїнської гімназії й виділила 120 руб. на їх ремонт і опалювання у 1894 р.

Протягом 1893 р. на зборах були обговорені 20 доповідей, зокрема В.А.Даценка “До питання про руське купецьке суднобудування”. Було вирішено клопотатися перед урядом про будівництво у Миколаєві суднобудівного та машинобудівного заводів. Доповідь Л.П.Белявіна “Про воду і умови її добування у Миколаєві” викликала гостру дискусію, учасники товариства направили Думі пропозиції щодо будівництва Миколаївського водопроводу. Деякі з цих доповідей друкувалися у “Записках Імператорського Російського технічного товариства”. 15 жовтня розглядалося питання про участь відділення у Всеросійській виставці 1896 р. у Нижньому Новгороді.

5 листопада на загальних зборах було ухвалено відкрити при Миколаївському відділенні комісії з технічної освіти для завідування вечірніми та недільними класами технічного креслення та малювання для дорослих ремісників. 19 листопада на посаду голів комісій були рекомендовані І.М.Юр'єв та Л.Л.Гавришев, яких мала затвердити рада Імператорського Російського технічного товариства. 10 грудня прийнято ухвалу про відкриття у 1895 р. вечірніх і недільних класів креслення та малювання для дорослих ремісників [16].

У 1894 р. різні комісії товариства продовжували виконувати відповідну до їх напряму роботу. Крім існуючих комісій були створені ще три. Перша займалася збором даних, що стосувалися відкриття у Миколаєві суднобудівного та машинобудівного заводів. Друга комісія вивчала елеваторну справу, її роботу планувалося розпочати у 1895 р. І, нарешті, третя комісія займалася водоходом при міській управі [17].

У 1894 р. рада товариства провела майже тридцять засідань, на яких вирішувалися поточні справи, попередньо читалися доповіді, готувалися до загальних зборів, технічних бесід та прилюдних лекцій. Були розглянуті також і технічні питання: проект нової динамо-електричної машини, представленій членом відділення М.І.Степановим; друкарська машинка для друку нот, яку винайшов І.Руденко; винахід С.Тутевича, що прискорював рух пароплавів [18].

У травні було улаштовано екскурсії до Варварівки з метою огляду рятівного пароплава "Knight of S-t. Patrick" та робіт, які він виконував; до Миколаївської обсерваторії морського відомства.

Відділення мало свою бібліотеку, яка на 1 січня 1894 р. нараховувала 221 найменування у 626 томах. Як і справжня наукова бібліотека, вона мала хронологічний та систематичний каталоги. Більша частина книжок була пожертвована різними урядовими закладами і науковими товариствами. Окрім книжок, відділення отримувало ще і близько сорока найменувань періодичних видань. Надходження відділення у 1894 р. склали загальну суму у 1214 крб. 40 коп. На початок 1895 р. у складі Миколаївського відділення перебувало 50 дійсних та 5 членів-змагальників [19].

18 січня 1895 р. попечителем Одеського навчального округу було дозволено відкрити недільні та вечірні класи креслення та малювання для дорослих ремісників, які й розпочали роботу 26 лютого [20]. На курси брали ремісників віком не молодше 14 років, термін навчання складав один рік, по 10 годин на тиждень. Плата за навчання складала 1 крб. 50 коп. на місяць. Близько 10% ремісників взагалі звільнялися від сплати за навчання. Навчання одного учня обходилося у 76 крб. [21]. Ремісники, які успішно закінчили курси, отримували посвідчення.

У 1895 р. від Миколаївського міського самоврядування було отримано 1000 руб. на потреби курсів. Однак цієї суми не вистачило, тому більше 300 крб. відділення виділило на покриття перевитрат [22].

Як і раніше, об'єднання допомагало вирішувати проблеми міста. Так, 4 листопада на загальних зборах, за проханням Миколаївської міської управи було обрано комісію для обговорення питань стосовно електричного освітлення міста і створення електричних станцій.

Протягом 1895 р. на загальних зборах було прочитано й обговорено 14 доповідей. Виступи В.А.Даценка про арифметичні рівняння як засіб для полегшення рішень задач та Є.М.Голікова про можливість заснування у Миколаєві історичного та промислового музею були надруковані окремими брошурами, а

повідомлення Л.Л.Гавришева про вплив загальної освіти на продуктивність праці майстрових і робітників опублікована у працях Другого з'їзду російських діячів з технічної та професійної освіти, його ж доповідь про влаштування класів креслення у Миколаєві вміщена у другому номері журналу "Технічний огляд" за 1896 р. [23].

Постійна комісія з технічної освіти на чолі з І.М.Юр'євим, яка була утворена у 1894 р., протягом 1895 р. на своїх засіданнях розглядала питання, що стосувалися влаштування, обладнання та забезпечення викладачами недільних та вечірніх класів креслення і малювання для ремісників у Миколаєві. Для занять використовувалося приміщення Пушкінської міської школи – воно було розташовано близько до робітничих кварталів.

На відкритті школи 26 лютого 1895 р. був присутній миколаївський військовий губернатор, контр-адмірал О.В.Федотов, директори навчальних закладів та члени комісії з технічної освіти Миколаївського відділення Імператорського Російського технічного товариства. Після завершення першого півріччя звіти про класи та зразки учнівських робіт були направлені попечителю Одеського навчального округу, а учні, які виявили найкращі успіхи, були нагороджені книжками з відповідним до їх фаху змістом. Наприкінці серпня було проведено новий прийом учнів та відкрито другий курс [24].

Делегати від Миколаївського відділення брали участь у Другому з'їзді російських діячів з технічної та професійної освіти, який відкрився 27 грудня 1895 р. Три доповіді, з якими виступили миколаївці, були надруковані у працях цього з'їзду [25].

Бібліотека відділення постійно поповнювалася новими виданнями, і на 1 січня 1896 р. її фонд складався з 3220 одиниць [26].

1 січня 1896 р. царським урядом було призначено щорічну допомогу на утримання класів технічного креслення для ремісників у розмірі 800 крб. Крім того, 1000 крб. класи отримували від місцевого міського громадського самоврядування. Класам було надано нове приміщення головним командиром Чорноморського флоту і портів віце-адміралом М.В.Копитовим. 2 червня 1896 р. відбувся урочистий перший випуск учнів класів. На засіданні були присутні міський голова, представники міського управління, члени міщанського та ремісничого товариств, місцеві промисловці і службовці [27].

Як і раніше, члени відділення брали участь у різних заходах. 26 квітня 1896 р. відбулася екскурсія, члени відділення – оглядали експонати, виготовлені у миколаївських залізничних майстернях для Всеросійської художньо-промислової

виставки у Нижньому Новгороді. Серед цих експонатів були пасажирські вагони різних типів і різноманітне вагонне обладнання; модель Миколаївського елеватора з діючими механізмами для пересування зерна та електричним освітленням. Все це було зроблено під безпосереднім керівництвом голови відділення, начальника миколаївських залізничних майстерень Г.М.Теодоровича. Ці експонати були відзначені двома дипломами першого розряду.

У серпні 1896 р. на торговельно-промислового з'їзді у Нижньому Новгороді миколаївці зробили дві доповіді. А в жовтні цього ж року Миколаївське відділення отримало білет на звання співчлена Міжнародного товариства випробовування матеріалів та пропозицію брати участь у роботі цього об'єднання.

Діяльність ради, як і раніше, окрім іншого, була спрямована на вирішення різних проблем міста. Так, 15 та 18 липня 1896 р. комісія з членів відділення у складі Л.К.Юстуса, О.О.Феофілактова, О.І.Уманського, К.П.Боклевського, П.П.Шляпіна, С.П.Шереметєвського та Л.Л.Гавришева розглянула проект нового плавучого елеватора для перевантаження зерна з барж до трюму пароплава. У жовтні на прохання Миколаївської міської управи було оглянуто креслення та зразок колії для кінно-залізничних шляхів, що були запропоновані підприємцями для будівництва таких доріг у Миколаєві. А 23 листопада разом з членами механічної групи обговорювалися питання, пов'язані зі спорудженням у Миколаєві водогону.

На початку 1898 р. у Миколаївському відділенні перебувало 66 дійсних членів, 1 почесний та 4 члени-змагальники. 30 квітня на загальних зборах було затверджено редакційний комітет та редактора, бо відділення вирішило почати видання своїх праць.

На початку липня рада Миколаївського

відділення звернулася до Миколаївської міської управи з проханням виділити місце для будівництва нового приміщення для потреб відділення. Таке місце, за рішенням міської Думи, було безплатно виділено на вулиці Таврійській (сучасна ім. Шевченка), між Соборною та Московською [28].

У 1898 р. члени товариства продовжували виступати з доповідями та повідомленнями на технічні теми, працювали різні комісії. Так, після звернення Миколаївської міської управи з проханням зробити висновки з ряду спеціальних питань, які стосувалися водогону та каналізації, було створено комісію у складі 7 членів відділення [29].

Продовжували діяти і класи технічного креслення і малювання для дорослих при Миколаївському відділенні, інспектором яких був корабельний інженер І.О.Гайдамович [30]. Що ж стосується оплати персоналу класів, то вона була такою: інспектор отримував 300 крб. на рік, викладачі за годину занять – 1 крб. 50 коп., а помічники викладачів – 1 крб. [31].

На 1 січня 1899 р. Миколаївське відділення нараховувало 1 почесного члена, 82 дійсних членів та 2 членів-змагальників.

У 1899 р. були обрані 12 комісій для проведення різних робіт, зокрема, для випробовування зразків будівельної цегли; огляду мостових робіт, проведених у Миколаєві у 1897 та 1898 рр.; для створення школи для дітей майстрових на Чорноморському заводі на базі шкіл технічного товариства та інші [32].

У травні 1899 р. були розпочаті попередні роботи з будівництва будинку для відділення. 12 червня відбулося урочисте закладення будівлі у присутності членів відділення. Про цю подію телеграмою було повідомлено голову Імператорського Російського технічного товариства генерал-лейтенанта П.П.Петрова.

Будівництво тривало швидко, і "коробка" була зведена до осені того ж року. Затрати на це

ЛІТЕРАТУРА

1. Степанский А.Д. Первые исторические общества в России // Вопросы истории. – М., 1973. – № 12; Степанский А.Д. Проблемы изучения общественных институтов дореволюционной России // Историография и источники истории государственных учреждений и общественных организаций СССР. – М., 1983; Степанский А.Д. История научных учреждений и организаций дореволюционной России. – М., 1987.
2. Филиппов Н.Г. Русские технические общества. – М., 1987.
3. Есенгараев Е.Ж. Научные общества и их роль в исторической науке России конца XIX – нач. XX века. – М., 1991.
4. Винар Л. Наукове товариство ім. Т.Шевченка і Михайло Грушевський // Український історик. – 1968. – № 1-4; Наріжний С. Історичне товариство Нестора-Літописця у Києві // Український історик. – 1975. – № 1-4; Оглоблин О. Наукове товариство ім. Т.Шевченка в історії України // Український історик. – 1977 р. – № 3-4; Українське історичне товариство: статті // Український історик. – 1995. – № 1-4.
5. Колесник М.П. Історичне товариство Нестора-Літописця та його вклад у розвиток історичної науки в Україні // Український історичний журнал. – 1995 р. – № 5.
6. Колосовська Н.Д. Миколаївське товариство аматорів природи: організація та напрямки діяльності (1908-1917 роки): Дис... канд. іст. наук: 07.00.07 / НАН України; Центр досліджень науково-технічного потенціалу та історії науки ім. Г.М.Доброва. – К., 1999.
7. Ковалева О.Ф., Чистов В.П. Очерки истории культуры Южного Прибужья. От истоков до начала XX века. Книга первая. Из прошлого культурной жизни на Николаевщине. – Николаев: Тетра, 2000. – С. 175-182.
8. Державний архів Миколаївської області (далі – ДАМО), ф. 229, оп. 1, спр. 205, арк. 3.

9. Там само, арк. 11.
10. Краткий исторический очерк основания и деятельности Николаевского отделения Императорского Русского технического общества. Записки Николаевского отделения Императорского Русского технического общества. – № 1. – Николаев, 1904. – С. 9
11. ДАМО, ф.230, оп. 1, спр 14209, арк. 1.
12. Там само, арк. 2.
13. Отчет о деятельности Николаевского отделения Императорского Русского технического общества за 1893 г. – Николаев, 1894. – С. 4.
14. Там само. – С. 6.
15. ДАМО, ф.230, оп. 1, спр. 13244, арк. 1.
16. Отчет о деятельности Николаевского отделения Императорского Русского технического общества за 1893 г. – С. 9.
17. Отчет о деятельности Николаевского отделения Императорского Русского технического общества за 1894 г. – Николаев, 1895. – С. 11.
18. Там само. – С. 15.
19. Там само. – С. 22.
20. Отчет о деятельности Николаевского отделения Императорского Русского технического общества за 1895 г. – Николаев, 1896. – С. 28.
21. Николаевское отделение Императорского Русского технического общества. Отчет о вечерних и воскресных классах технического черчения и рисования для взрослых ремесленников в г. Николаеве за 1896 г. – Николаев, 1897. – С. 8.
22. Отчет о деятельности Николаевского отделения Императорского Русского технического общества за 1895 г. – С. 50.
23. Там само. – С. 10.
24. Николаевское отделение Императорского Русского технического общества. Отчет о вечерних и воскресных классах технического черчения и рисования для взрослых ремесленников в г. Николаеве за 1896 г. – С. 29.
25. Отчет о деятельности Николаевского отделения Императорского Русского технического общества за 1895 г. – С. 16.
26. Там само. – С. 25.
27. Николаевское отделение Императорского Русского технического общества. Отчет о вечерних и воскресных классах технического черчения и рисования для взрослых ремесленников в г. Николаеве за 1896 г. – С. 7.
28. ДАМО, ф.216, оп. 1, спр 2048, арк. 1-3.
29. Отчет о деятельности Николаевского отделения Императорского Русского технического общества за 1898 г. – Николаев, 1899. – С. 12.
30. ДАМО, ф.230, оп. 1, спр. 7458, арк. 1-3.
31. Николаевское отделение Императорского Русского технического общества. Отчет о вечерних и воскресных классах технического черчения и рисования для взрослых ремесленников в г. Николаеве за 1898 г. – С. 9.
32. Отчет о деятельности Николаевского отделения Императорского Русского технического общества за 1899 г. – Николаев. – 1900. – С. 8.
33. Там само. – С. 13.

Стаття надійшла до редколегії 02.11.2005 р.